

## Radićev ustav neutralne seljačke Republike Hrvatske iz 1921. godine

*U prilogu autor analizira nacrt ustava seljačke Republike Hrvatske iz 1921. godine.*

### 1.

Ustavotvorna skupština Kraljevstva SHS počela je radom 12. prosinca 1920. sa 352 verificirana mandata, od ukupno 419. Dne 31. siječnja 1921. izabrala je ustavni odbor od 42 člana sa zadatkom da pretrese podnesene ustavne nacрте. U smislu poslovnika Ustavotvorne skupštine ustavne nacрте mogli su podnositi samo poslanici, i to u veoma kratkom roku od 14 dana od dana formiranja ustavnog odbora. Odboru je bilo podneseno 8 ustavnih nacрта. Od hrvatskih stranaka podnijeli su ustavne nacрте *Narodni klub* (Hrvatska zajednica i Hrvatska težačka stranka iz Bosne s ukupno 11 mandata u Ustavotvornoj skupštini) i *Jugoslavenski klub* (parlamentarna zajednica triju katoličkih grupa u Ustavotvornoj skupštini: Slovenske ljudske stranke, Hrvatske pučke i Bunjevačko-šokačke stranke s ukupno 27 mandata). Ovi klubovi predlagali su podjelu zemlje na šest pokrajina, mada s različitim kriterijima, te ustavnu i parlamentarnu monarhiju, s dvodomnim sustavom narodnog predstavnštva.

Neformalno su bila podnesena još dva različita ustavna nacрта kojima se predlaže parlamentarna i široko decentralizirana monarhija. Autori tih ustavnih nacрта bili su poznati hrvatski političari iz Dalmacije: Josip Smodlaka i Ante Trumbić.

Dr Josip Smodlaka prvi je podnio kompletan "Nacrt jugoslavenskog ustava" koji je paralelno tiskan u Zagrebu i Beogradu već krajem ožujka 1920. Smodlakin nacrt rađen je na temelju srbijanskog ustava iz 1903. godine. Smodlaka predlaže podjelu države na 12 samoupravnih pokrajina. Svaka pokrajina bira jednodomno narodno predstavnštvo (pokrajinski sabor) i pokrajinsku upravu kao "samoupravni izvršni odbor". Smodlaka je smatrao da takva podjela nije umjetna, već da "odgovara geografskim, saobraćajnim i kulturnim nužnostima trenutka". Smodlaka je takvim prijedlogom pokušao izbjeći dotadašnje historijske pokrajine, ali i suzbiti pokušaj formiranja jedne velike srpske jedinice, koja bi se svojom veličinom nametnula zapadnim područjima.<sup>1</sup>

Drugi kompromisni prijedlog podnio je dr Ante Trumbić (ministar vanjskih poslova Kraljevstva SHS do 22. studenog 1922.). Trumbić podnosi prijedlog u okviru svoga

<sup>1</sup> O tome vidi pobliže: Politička djelatnost i politički lik Josipa Smodlake. Uvodna studija u knjizi Ive Perića i Hodimira Sirotkovića: Josip Smodlaka - izabrani spisi, Splitski književni krug, knj. 13., Split 1989., str. 109.-118.

govora u Ustavotvornoj skupštini održanog 23. i 25. travnja 1921. Za razliku od Smo-dlake, predlaže manji broj pokrajina, koje bi se okupile oko četiri velika centra: Beograda, Zagreba, Ljubljane i Sarajeva. Trumbić je tražio da se kroz tzv. *sustav devolucije nad-ležnosti* osigura šira zakonodavna i upravna decentralizacija zemlje, pa da se barem donekle zadovolje autonomističke težnje Hrvata i Slovenaca, a i bosansko-hercegovačkih Muslimana.<sup>2</sup>

*Hrvatska republikanska seljačka stranka* (HRSS) nije priznavala prvoprosinački akt o ujedinjenju (1. prosinca 1918.), pa stoga nije htjela ni učestvovati u radu Ustavotvorne skupštine Kraljevstva SHS. Na petoj sjednici "Republikanske zastupničke većine banske Hrvatske" održane 9. travnja 1921. u Zagrebu, prihvaćen je nacrt "Državnog uređenja ili Ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske" (u daljnjem tekstu: Ustav NSRH). Taj nacrt HRSS bio je u suštini najradikalniji odgovor na pripremu velikosrpskog ustava koji je predsjednik vlade Kraljevstva SHS Nikola Pašić predao Ustavotvornoj skupštini 25. siječnja 1921. i u kojemu predlaže centralistički uređenu monarhiju s ograničenim parlamentarizmom. Pet mjeseci kasnije usvojen je Pašićev nacrt, ali bez nazočnosti hrvatskih zastupnika.

## 2.

Radićev nacrt ustava bio je jedan od najzanimljivijih dokumenata iz novije državne povijesti Hrvatske. U njemu su u najsažetijem vidu izražene teze i konstante programa HRSS i državopravne koncepcije njegova vođe Stjepana Radića.

On je postao i službeni program stranke do proljeća 1925.

Tekst Ustava NSRH doživio je dva izdanja nakon Drugoga svjetskog rata, oba u 1971. godini, i to u knjizi Zvonimira Kulundžića "Politički spisi" Stjepana Radića (str. 366.-393.), a drugi put u splitskom časopisu "Mogućnosti", br. 9/1971. s popratnom bilješkom splitskog odvjetnika i povjesnika Ivana Mužića (str. 1149.-1166.).

Između tekstova u ova dva izdanja postoje relativno brojne razlike koje, međutim, ne mijenjaju duh i karakter Radićeva ustava, ali su zanimljive za komparativnu analizu.

Zbog ograničenog opsega ovog izlaganja ne možemo se ovdje upuštati u analizu tih razlika. Nadometnuo bih samo podatak, da je konačan tekst Ustava prihvaćen u šestoj sjednici "Republikanske zastupničke većine banske Hrvatske" koja je održana 14. svibnja 1921. Nacrt je usvojen u trećem čitanju, pa je vjerojatno da su prethodne varijante doživjele izvjesne izmjene.

Stjepan Radić dopisao je naknadno (1922. godine) "Dodatak programu HRSS". I. Mužić donosi u svojoj knjizi "Stjepan Radić u Kraljevini SHS", (Zagreb 1990.) i nacrt Ustava iz 1921. i ovaj Dodatak iz 1922., pa na temelju tih tekstova analiziram u daljnjem slijedu sadržaj Radićeva ustava.<sup>3</sup>

Uvodno bih još upozorio da Ustav NSRH nije razdijeljen po poglavljima, odsjecima i člancima koji teku od početka do kraja, a kako je to uobičajeno u modernim ustavima, već je podijeljen u tri odsjeka (označenim slovima A, B i C). Odsjeci su podijeljeni u glave označene rimskim brojevima, glave u točke označene rednim arapskim brojevima, a ove u

<sup>2</sup> Poblježi vidi: Ivo Petrinović, Ante Trumbić, politička shvaćanja i djelovanje, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1986., str. 221.-231.

<sup>3</sup> Ivo Mužić, Stjepan Radić u Kraljevini SHS, Zagreb 1990. Tekst Ustava nalazi se na str. 304.-320., a Dodatak programu HRSS na str. 320.-325.

podtočke, označene malim slovima abecede. Kako nisu numerirani pojedini paragrafi, Radićev ustav se mora drugačije citirati nego moderni ustavi, što znatno otežava citiranje.

3.

*Sadržaj* Ustava NSRH prema ovoj shemi izgleda ovako:

*Odsjek A:* Republika Hrvatska

1. Ime države
2. Državni teritorij
3. Državljanstvo
4. Državni i narodni znak (pečat)
5. Državna zastava

*Odsjek B:* Obćeniti dio. Postanak i svrha, obilježja i načela Neutralne seljačke Republike Hrvatske.

I. Svjetski i domaći faktori koji su male narode učinili subjektima međunarodnog prava.

II. Obilježja neutralne seljačke Republike Hrvatske.

1. Podpunost i neprekidnost narodnog vrhovništva (suverenosti) Republike.
2. Vlada seljačke većine.
3. Mirotvornost i neutralnost.
4. Osiguranje čovječanskih prava bez obzira na državljanstvo.
  - a/ Osobna sigurnost i nepovredivost
  - b/ Kazne
  - c/ Sloboda kretanja
  - d/ Nepovredivost doma (stana)
  - e/ Osiguranje listovne tajne i poštanske dostave
5. Slobodni seljački dom
6. Uređena obitelj
7. Potpuna ravnopravnost žene

III. Načela za organizaciju neutralne seljačke Republike Hrvatske.

1. Republika je moralna zajednica misaonih bića
    - a/ Sloboda sastajanja
    - b/ Sloboda štampe
    - c/ Sloboda udruživanja
    - d/ Odgovornost za djela javnih službenika
  2. Republika je organizacija privrede
    - a/ Sveobća dužnost rada i svačije pravo na ljudski život
    - b/ Temelj privredi. Agrarna reforma. Sloboda zanimanja.
    - c/ Novčarstvo i vjeresija
    - d/ Sveobće osiguranje
  3. Republika je organizacija kulture
    - a/ Vjera
    - b/ Pravda
    - c/ Prosvjeta
1. Škola za pismenost
  2. Obća narodna škola

3. Priučavanje sve mladeži radu, učenju ruskog i njemačkog jezika
4. Narodna škola za obću naobrazbu
5. Strukovne škole
6. Izvanškolske prosvjetne uredbe. Privatne škole  
d/ Zdravstvo

*Odsjek C: Posebni dio: Organizacija neutralne seljačke Republike Hrvatske.*

I. Izvršavanje narodne suverenosti

1. Direktno izvršavanje narodne suverenosti
2. Izvršavanje narodne suverenosti po izabranim zastupnicima:
  - a/ Narodni ustavotvorni sabor. Narodni zakonodavni sabor.
  - b/ Županijska skupština
  - c/ Obćinska skupština i obćinsko vijeće

II. Unutrašnje uređenje Republike

1. Izvršenje narodne samovlade (selfgovernment)
  - a/ seljački dom ili seljačka domaja
  - b/ gospodarska obćina
  - c/ županija
  - d/ uređenje gradske autonomije
2. Izvršenje narodne suverenosti po narodnoj vladi
  - a/ glavni domovinski poslovi
  - b/ predsjednik republike (ban)
  - c/ veza s ostalim narodima i državama
  - d/ obrana i sigurnost doma i domovine
  - e/ podmirivanje troškova za sve domovinske poslove (državne financije)

III. Izvršivanje pravde

IV. Podpuna izgradnja neutralne seljačke Republike Hrvatske. Zakoni kojima se ustav provodi i popunjuje.

V. Odnosaj Republike prema Srbiji, Sloveniji, Bosni i Hercegovini.

VI. Odnosaj prema ostalim dijelovima današnjega međunarodno priznatoga područja Srba, Hrvata i Slovenaca.

VII. Odnosaj prema gradu Rieci i Istri.<sup>4</sup>

4.

Pokušat ću, u ograničenom okviru ovoga izlaganja, prikazati najkarakterističnije odrednice Radićeva ustava NSRH.

1. *Oblik vladavine.* Već sam naziv i ime države, koji se utvrđuju u prvom odsjeku jasno označuju oblik vladavine - republika, unutrašnje obilježje države - seljačko, te međunarodni položaj - neutralnost.

Na tim temeljima je zasnovan cijeli Ustav.

U glavi 3. odsjeka B ta Republika nosi ove bitne značajke: ona je moralna zajednica misaonih bića, pa zatim organizacija privrede i organizacija kulture.

<sup>4</sup> Sadržaj Ustava NSRH prikazan je prema tekstu u knjizi I. Mužića, bilj. 3.

U bitna obilježja države na međunarodnom planu podvučena je mirotvorna uloga i neutralnost. U mirotvornoj seljačkoj republici nema stajaće vojske, ali su svi državljani dužni da se osposobe za obranu doma i domovine prema posebnom obrambenom zakonu.

2. *Seljaštvo*. Dvije su stvari utjecale na davanje presudne uloge seljaštvu. Prvo, u vrijeme donošenja ovog Ustava Hrvatsku je sačinjavalo preko 80% seljačkog stanovništva. Drugo: Radićeve državno-političke koncepcije stajale su pod nesumnjivim utiskom toga brojčanog odnosa.

3. *Ljudska prava i građanske slobode*. Cijeli Radićev Ustav prožet je načelima humanizma, napretka i demokracije u toj mjeri da u vrijeme kad je donešen predstavlja vrhunski primjer demokratskih sloboda. U posebnim stavovima ovoga dijela osigurava se široka sloboda sastajanja, štampe i udruživanja; dokida se smrtna kazna i svako tjelesno zlostavljanje, utvrđuje nepovredivost doma i potpuna ravnopravnost žene.

Seljačka država je organična zajednica slobodnih i uređenih domova i uređene obitelji, a obitelj je "prvi faktor poštenoga odgoja, privrede i kulture". (B, II., 5. i 6.).

*Sloboda štampe* osigurava se mnogostruko, a između ostalog ovim stavom: "Cenzura se ne može nikako odrediti, a ni jedan list ne može se ni u kojem slučaju obustaviti".

Stjepan Radić kao čovjek dugog i bogatog publicističkog iskustva ugradio je u svoje poglede i ovu odrednicu: "Svi politički članci i bilješke i svi sastavci, gdje se netko poimenice spominje, moraju biti potpisani punim imenom. Isto tako moraju biti potpisani svi letaci bez obzira na sadržaj. Za izdavanje novina nije potrebna oblastna dozvola. Za sastavak uvijek odgovara pisac". (B, III., 1. b)

4. *Organizacija rada*. Ustav proklamira sveobću dužnost rada i svačije pravo na ljudski život. (B., III., 2. a)

5. *Agrarno pitanje* rješava se prilično radikalno. Sve šume i svi veleposjedi prelaze u vlasništvo naroda. Nijedan posjed ne smije biti veći od najvećeg seljačkog posjeda u konkretnoj županiji. (B., III., 2. b)

6. *Plebiscit i referendum*. Demokratska načela ojačana su posebno s uvođenjem dvaju značajnih instituta: plebiscitom i referendumom. Hrvatska je proglašena "plebiscitarnom republikom". (B., II., 1., alin. 3)

O tim važnim institucijama u Ustavu se doslovno navodi slijedeće:

"Peticijom od 100.000 vlastoručnih potpisa može narod zahtijevati plebiscit (sveobće pučko glasovanje): 1. Za saziv i raspust ustavotvornog sabora; 2. Raspust redovitoga sabora prije nego mine zakonsko razdoblje; Odstup predsjednika ili podpredsjednika republike.

Peticijom od 30.000 vlastoručnih potpisa odraslih državljana (izbornika) može se predložiti novi zakon te promjena ili ukinuće starog zakona (zakonodavna inicijativa).

Isto takovom peticijom može narod tražiti plebiscit za sankciju svakog zakona u roku od 2 mjeseca poslije njegova prihvata u saboru (referendum)." (C., I., 1).

7. *Ostvarenje suvereniteta*. Ishodišno je načelo odsjeka Ustava da "Narod temeljem svoga potpunoga neprekidnoga suvereniteta stvara sveukupnu organizaciju narodne privrede i prosvjete, određuje sva domovinska prava i dužnosti i brine se za njihovo izvršavanje ili neposredno sam ili posredno po izabranim zastupnicima, dotično po imenovanim narodnim službenicima". U glavi "Direktno izvršavanje narodne suverenosti" detaljno se obrađuje već opisani institut plebiscita. Glava koja slijedi: "Izvršavanje narodne suverenosti po izabranim zastupnicima" posvećeno je izbornom postupku za biranje ustavotvornog sabora i za biranje redovnog, zakonodavnog sabora, koji se bira na četiri

godine "po sveobćem izbornom pravu bez razlike spola, od navršene 18. godine bez ikakvog ograničenja". (C., I., 2., a, al. 4)

Kao nižu stepenicu vlasti Ustav predviđa *županijsku skupštinu* koja se bira na principu delegiranja i obnavlja svake dvije godine izborom polovice izaslanika udruženih gospodarskih općina. (C., 2., b)

Najniži izabrani organ vlasti je *obćinska skupština* koju sačinjavaju svi odrasli neporočni obćinari, koji biraju obćinsko vijeće", a ono u okviru svoje autonomije stvara posebne pravilnike. Izabrani predsjednik općinskog vijeća zove se načelnik.

8. *Organizacija izvršne vlasti* regulirana je odjeljkom pod naslovom "Unutrašnje uređenje republike" (C., II.). Uz podnaslov "Izvršivanje narodne samovlade" napisana je u zagradi engleska riječ (selfgovernment) što ukazuje da se je tvorac ustava u ovom dijelu direktno oslanjao na anglosaksonsko ustavno i upravno pravo.

Ovaj ustav radikalno ukida sveukupnu dotadašnju političku upravu, a umjesto nje uvodi se gospodarska prosvjetna i zdravstvena uprava. Temeljna jedinica ove uprave je *seljački dom*. To je svako seljačko gospodarstvo kao glavna privredna i prosvjetna jedinica. Prva teritorijalna jedinica je gospodarska općina, koju redovito sačinjava svako selo za sebe. Slobodnim udruživanjem gospodarskih općina nastaju županije, koje su šire područje i ujedno viši stepen privredne, prosvjetne i zdravstvene organizacije i koji djeluju prema posebnom zakonu o županijama (C., II., 1., c).

9. *Uređenje predsjedničke republike*. Domovinske poslove vodi predsjednik republike s narodnom vladom. Kao glavne domovinske poslove (ministarstva) Ustav taksativno nabroja 1. Izvršivanje čovječanske pravice (ministarstvo pravde), 2. Narodna privreda, 3. Narodna prosvjeta, 4. Briga za narodno zdravlje, 5. Obrana doma i domovine, 6. Stalna veza s ostalim narodima i državama, 7. Podmirivanje troškova za te sve poslove (državne financije).

Svaku od nabrojanih grupa poslova vodi ministar "koji mora biti strukovnjak, koji može, a ne mora biti član sabora".

Glavnu brigu za domovinske poslove vodi *predsjednik Republike* koji se zove ban, a bira se plebiscitom na četiri godine (C., II., 2., b).

Predsjedničkim kandidatom može biti svatko tko je i zastupnikom, ako ga predloži 60.000 izbornika ili parlamentarna stranka koja je dobila toliko broj glasova kod posljednjih izbora.

Predsjednik je ujedno šef države i šef vlade, sa vrlo širokim ovlaštenjima, jer "predsjednik je predstavnik republike i glava narodnoj vladi koju sam imenuje i sam odpušta, a sastavlja ju između zastupnika ili nezastupnika". Predsjednik je politički odgovoran samo narodu. (C., II., 2., b, al. 1-9)

Ovim se odredbama ustav nedvojbeno opredjeljuje za *predsjednički sistem*, pa se može opravdano zaključiti da je američki ustav u tom pogledu poslužio kao značajan uzor.

10. *Republika kao organizacija prosvjete i kulture*. U tom se odjeljku posebno tretiraju škole za opismenjavanje, opće narodne škole, narodne škole za opću naobrazbu (kojima se ukidaju dotadašnje gimnazije), te strukovne škole vrlo različitih oblika usmjerenog obrazovanja. Ustav dozvoljava i osnivanje privatnih škola "u granicama školskog zakona". (B., III., 3)

11. *Izvršivanje pravde*. Sudovi su potpuno nezavisni i suci ne mogu, osim pravo-moćnom disciplinskom presudom, protiv svoje volje biti premješteni, ni umirovljeni prije navršene 65. godine života. (C., III)

Zanimljivo je da je Ustavom predviđeno utemeljenje *narodne kontrole pravičnosti sudovanja*. Sto neporočnih državljana imaju pravo da peticijom zatraže od Stola sedmorice provođenje porotnog postupka protiv suca koji je osumnjičen da nepravedno sudi.

12. *Teritorijalno pitanje*. Njemu ustav posvećuje značajnu pažnju u uvodnom dijelu i u tri posljednje glave Ustava. (C., V.-VII)

Osim 8 županija banske Hrvatske, ustavom se predlaže da se Dalmaciji omogući narodnim plebiscitom izjašnjenje o priključenju Banskoj Hrvatskoj. U pogledu Rijeke i Istre ne priznaje se Rapallski ugovor, već se očekuje od "prosvjećene radničke i seljačke demokracije u Italiji" da se stanovništvo tih pretežno hrvatskih krajeva vrati (!) Republici Hrvatskoj. To je dakako bila čista politička iluzija.

13. *Pitanje odnosa s ostalim južnoslavenskim zemljama* uređuje se u završnim formulacijama Ustava na slijedeći način: sa Srbijom, Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom "banska Hrvatska kao neutralna seljačka republika uređuje svoj odnošaj u granicama zajedničkog međunarodnog teritorija Srba, Hrvata i Slovenaca na suverenoj konstituenti Srba, Hrvata i Slovenaca, izabranog dne 28. studenog 1920., čim i većina srbijanskih, slovenskih i bosansko-hercegovačkih zastupnika pristane na zajedničko raspravljanje bez majorizacije (bez nadglasavanja)". (C., V)

Što se tiče ostalih južnoslavenskih pokrajina: Crne Gore, Makedonije, Banata, Bačke i Baranje, za njih se predlaže da se pridruže onoj "narodnoj državi" za koju bi se njihovo stanovništvo izjasnilo slobodnim plebiscitom, pod međunarodnom kontrolom.<sup>5</sup>

U uvodno-povijesnom, programatskom dijelu Ustava proklamira se još slijedeće: "provodajući pravo narodnog samoodređenja, uvodimo seljačku republiku Hrvatsku u slobodnu ugovorenu zajednicu država (konfederaciju) na našem danas međunarodnim pravom priznatom zajedničkom području, što ga već cijeli svijet naziva Jugoslavijom". (B., I., zadnji stav)

Iz gore navedenog proizlazi da se tvorca Ustava NSRH u vrijeme stvaranja ovoga dokumenta u proljeće 1921. godine opredijelio za *konfederaciju*, koja je, uza sva kasnija pragmatička odstupanja, ostala bitnom konstantom politike HRSS. Kako pak prikazani Ustav nije nikada stupio na snagu to se i ne mogu analizirati razlike između normativnog sadržaja i njegove stvarne provedbe.

## 5.

Zašto se ovaj nacrt Ustava neutralne seljačke Republike Hrvatske kolokvijalno naziva *Radićev ustav*, iako ga je formalno donijela "Republikanska zastupnička većina banske Hrvatske"?

To s razloga, što je najveći dio ovoga ustava koncipirao sam Stjepan Radić. Iz strukture Ustava, iz bitnih idejnih konstrukcija i pragmatičkih načela, iz stila i izričaja, očito je da je ovaj Ustav primarno misaoni tekst Stjepana Radića. Pojedinci tek svjedoče da je u poglavlju o prosvjeti i kulturi znatno pripomogao Josip Predavec, a u određenim pravnim formulacijama pojedini pravници iz stranke: "jurušu" dr. Ljudevit Kežman, dr. Mirko Košutić, dr. Vladko Maček, a možda ponekim stručnim savjetom i Ladislav Polić, tadašnji profesor ustavnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu.

Stjepan Radić bio je čovjek ogromnog znanja i nevjerojatne energije. Studirao je u Pragu, neko vrijeme i u Budimpešti, te dvije godine na Slobodnoj školi političkih znanosti

<sup>5</sup> I. Mužić, n. dj., str. 320.-325.

u Parizu (1897.-1899.) koju je završio kao odličan student, drugi u grupi s tezom: *La Croatie actuelle et les Slaves du Sud* (Suvremena Hrvatska i Južni Slaveni).<sup>6</sup> Takvim školovanjem postao je Stjepan Radić naš prvi izobraženi, moderni politolog. Godine 1905. izdala je Matica Hrvatska njegovo opsežno djelo *Savremena Evropa ili karakteristike evropskih država i naroda* u opsegu 416 stranica. U drugom dijelu knjige Radić opširno raspravlja o četiri temeljna područja evropske kulture: o slavenskom području kao nosiocu moralne evropske kulture, anglosaskom području kao nosiocu materijalne, o germanskom kao nosiocu intelektualne, te romanskom kao području evropske umjetničke kulture.

Godine 1910. Radić je tiskao u Zagrebu drugu politološku knjigu *Savremena ustavnost* (Temelji, načela, jamstvo, obilježja) koja obuhvaća 366 strana. Tom knjigom je Radić želio da barem užem krugu hrvatske inteligencije poda djelo koje će ju upoznati s glavnim smjernicama savremene evropske ustavnosti. Radić uvodno napominje da se u toj kompilaciji najviše poslužio djelima istaknutih profesora pariške političke škole na kojoj se i sam školovao.

Branka Boban, u iscrpnoj studiji *Stjepan Radić - opus, utjecaji, dodiri* (Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, br. 22., Zagreb 1989., str. 147.-210.) upozorila nas je na svo bogatstvo tema o kojima je Radić pisao, te na različite životne i intelektualne sredine (češka, ruska, francuska) koje su utjecale na izbor i na idejnu orijentaciju koja je u Radićevim radovima izražena. O tomu je još opširnije pisala u knjizi *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb 1998. U prvom poglavlju autorica analizira formiranje temeljnih Radićevih pogleda na svijet i politiku u razdoblju 1885.-1900. godine (str. 9.-51.), a što je od posebnog interesa za našu temu.

Iako je Stjepan Radić imao dioptriju u minusu između 13-15, pa je mogao čitati samo pri jakom danjem svjetlu, njegova fenomenalna memorija nadoknađivala je taj nedostatak. Naučio je 12 evropskih jezika (najviše u zatvorima) i napisao je ukupno 60 svezaka sabranih djela. Pisao je lako, jednostavno, jasno i razumljivo - jer on je pisao prvenstveno za hrvatski puk. Bio je izrazito komunikativan čovjek, s osobnom dobrotom koja je iz njega zračila. Bio je naš Mahatma Gandhi - u otporu zlu.

Nije čudno da je nacrt Ustava čovjeka takvog evropskog formata sadržavao niz izuzetno liberalnih stavova koji su definirali tadašnju Hrvatsku kao izrazito demokratsku zajednicu doma i naroda, zajednicu koja se temelji na socijalnoj pravdi, širokom narodnom prosvjećivanju i vladavini prava. Stoga je Radić u svome Ustavu podvrgnuo strogoj demokratskoj kontroli i izvršnu i zakonodavnu vlast. Narodna peticija, sa sakupljenih 100.000 potpisa birača, mogla je pokrenuti narodni plebiscit o povjerenju i hrvatskom zakonodavnom tijelu (Saboru), pa čak i predsjedniku Republike.

<sup>6</sup> O toj školi napisao je Stjepan Radić brošuru na češkom jeziku pod naslovom *Svobodná škola politických ved v Parizi* (Acole libre des Sciences Politiques à Paris), kao informaciju češkoj intelektualnoj mladeži. Brošura je izašla u Pragu 1899. godine odmah nakon Radićevog završetka studija u Parizu, a u Zagrebu 1901., pod naslovom "Slobodna škola političkih znanosti u Parizu" u listu *Hrvatska*, br. 56. do 86., od 8. III. do 15. IV. 1901. Na 64 stranice tiskanog teksta Radić opisuje organizaciju škole i njene znanstvene programe; daje nadalje podatke o brojnim studentima iz različitih zemalja koji su studirali u toj školi, a poglavito dolazili iz istočne Europe i Južne Amerike. Posebno spominje nekoliko istaknutih profesora: profesori Lévy-Brühl i Elie Halevy predavali su povijest političkih ideja posljednja dva stoljeća, prof. Jules Dietz predavao je francusko ustavno pravo (od 1789.-1875.), prof. Emanuel Esmein komparativno ustavno pravo, a međunarodno glasoviti profesor Albert Sorel predavao je diplomatsku i političku povijest Europe. O školovanju Stjepana Radića u Parizu objavio je poseban rad Bogdan Krizman, *Stjepan Radić na Pariškoj političkoj školi 1898.-1899., Naše teme*, Zagreb, br. 6., 1971.



Pod utjecajem Masaryka i Radićevih već spomenutih profesora pariške političke škole, te stečenih vlastitih političkih iskustava, Radić posebno traži da cjelokupna Hrvatska izvršna vlast bude pod stalnom i neposrednom narodnom kontrolom (putem referendumu i plebiscita), a da hrvatsko zakonodavstvo počiva prvenstveno na njegovu seljačkom i kršćanskom temelju. Radić je želio seljaka pretvoriti u temeljnog subjekta hrvatske politike.<sup>7</sup>

Činjenica je da Radićev Ustav sadrži i mnogo idealističkih, nerealnih elemenata, ali je u svoje vrijeme predstavljao glavni anticentralistički koncept organizacije jugoslavenske zajednice naroda koji u sebi sadrži najviše oblike narodne i seljačke demokracije.

Iako nas od vremena postanka Radićeva Ustava dijeli već 80 godina, taj Ustav ostavio je hrvatskom narodu u intelektualno i političko nasljeđe neke trajne demokratske vrijednosti koje i danas ne bi smjeli zanemariti.

### *Summary*

## Radić's Constitution of the Neutral Peasant's Republic of Croatia (1921)

The author analyses the constitution of the Neutral Peasant's Republic of Croatia accepted by the »Republican majority of the representatives in the Parliament from Croatia« at the session in April 1921.

The main author of this text was Stjepan Radić, leader of the Croatian Republican Peasant's Party. Therefore this document is called »Radić's Constitution«. It comprises main thesis of the programme of the Radić's party. Later this text became the official programme of the party till 1925, when republicanism has been abandoned.

The author writes about Stjepan Radić and concludes that he was the first educated politologist in Croatia. In his »constitution« he included elements of liberalism which views defined Croatia as democratic union of »home and people«, based on social justice, broad popular education and rule of democratic and liberal values.

---

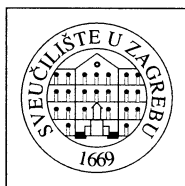
<sup>7</sup> Među mnogim raspravama i člancima o Radićevom Ustavu ovdje posebno spominjem tek tri opsežna djela: August Cesarec, *Stjepan Radić i Republika (prilog našoj političkoj historiji)*, Zagreb 1925.; Zvonimir Kulundžić, *Stjepan Radić i njegov Republikanski Ustav*, Zagreb 1989.; Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini SHS*, Zagreb 1990.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST  
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY  
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

# RAD OVI

## 32-33



ZAGREB 1999.-2000.

*Izdavač*  
Zavod za hrvatsku povijest  
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

*Za izdavača*  
Neven Budak

*Redakcija*  
Branka Boban  
Neven Budak  
Mirjana Gross  
Franko Mirošević  
Iskra Iveljić  
Nikša Stančić  
Božena Vranješ-Šoljan

*Urednički kolegij*  
Ivo Goldstein  
Marijan Maticka  
Mario Strecha

*Izvršni urednik*  
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3  
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira  
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

---

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske  
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije  
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

*Naslovna stranica*

Iva Makvić

*Prijevod sažetaka*

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

*Tisak*

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

*Naklada*

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji  
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,  
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X